

Ett judiskt kristet arv

BOKRECENSION

DOI: <https://doi.org/10.30752/nj.129059>

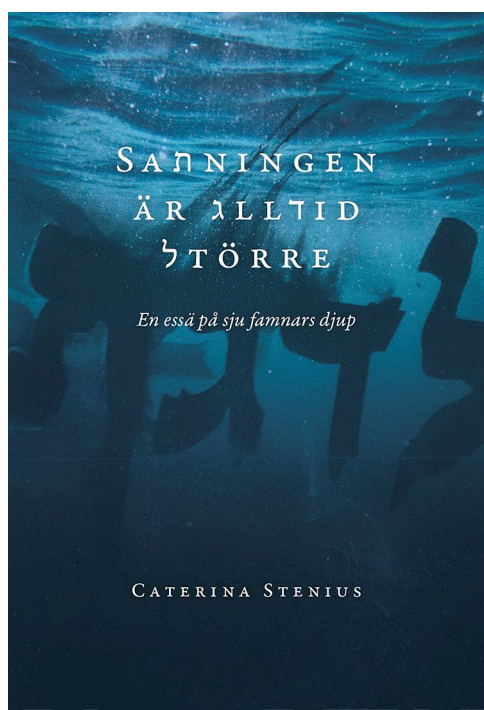
Caterina Stenius: **Sanningen är alltid större. En essä på sju famnars djup** (Vasa: Förlaget Scriptum, 2022). 269 sidor.

Det går en röd tråd från inledningens första sida till den sista i Caterina Stenius' bok *Sanningen är alltid större. En essä på sju famnars djup*. Ordet *mem* står för denna tråd.

1976 lanserade Richard Dawkins ordet *mem* i boken *Den själviska genen*. På ett liknande sätt som 'generna' i en människokropp bestämmer vad vi som människor kan bli, så innehåller vårt kulturella arv en mängd element som styr våra liv – vare sig vi är medvetna om dem eller inte. Genom att manipulera med sådant arv förändras villkoren för våra liv som kulturella varelser.

Därmed har jag fångat in det som Stenius essä handlar om: en djupdykning i ett traditionselement som hotat att manipuleras bort. Det handlar om hur en biblisk tradition levt och förts vidare i den judiskt-kristna kulturen i väst. Närmare bestämt lyfter hon fram den muntliga tradition som judendomen bevarat bättre än kristendomen. I essän får vi läsare följa med hur hon upptäcker och för sig själv utvecklar betydelsen av detta *mem*.

Boken inramas av en personligt hållen inledning ("Inbjudan") och avslutning ("Sammanträffanden"). En andra ram ger hon i

form av två föredrag av den judiska litteratur- och bibelforskaren Avivah Gottlieb Zornberg. Inom dessa dubbla ramar ryms sedan fem huvudkapitel. Där brottas hon på olika sätt med språk, bibliska texter, religiös tro och vår kunskaps natur.

Stenius är född i Rom, där hennes far, författaren Göran Stenius, var diplomat vid Finlands beskickning i Vatikanen. Familjen flyttade tillbaka till Finland strax efter Cate-

rinas födelse. Föräldrarna hade redan tidigare konverterat till katolsk tro. I bokens femte kapitel "Orientering i föränderligt landskap", gläntar hon på locket till sin barndomsvärld. Hon växte upp i en familj präglad av katolsk fromhet och tradition.

Kanske är det ingen tillfällighet att just en person som inte vuxit upp med en luthersk tradition, senare i livet kan fascineras av drag i den judiska fromheten. För Caterina Stenius skedde det först när hon närmade sig pensionsåldern, för tio år sen. De två föreläsningar av Zornberg som inramar boken får stå för den intill våra dagar levande judiska kommentartradition som gripit Stenius. I kapitel fyra, "Varför har ingen berättat?", anklagar hon den kristet kulturella omvärld som undanhållit henne kunskapen om den muntliga tradition som judendomen fört vidare, och som hon upplevt som mycket befriande.

Stenius essä innehåller knappast något oväntat nytt för religionsforskningen. Dess värde ligger på annat håll. Som ett initierat inlägg i en interreligiös dialog är essän både intressant, och utmanande, såväl för vanliga deltagare i en biblisk tradition som för forskare inriktade på att förstå denna tradition.

Språket är för Stenius en viktig nyckel då hon tränger djupare in i judiskt tänkande. Hebreiskans speciella karaktär hjälper henne att få fatt i skillnader mellan en judisk och kristen tolkning av den hebreiska Bibeln (Kapitel 3, "Det utvalda språket"). Den som filosofiskt försökt närma sig religiöst språk utifrån det liv den religiösa lever kan instämma i mycket av det som Stenius tycker sig se.

Stenius sätt att i kapitel 2, "Valen – en fantasi om vetande", starta i djuphavsvälsens förunderliga verklighet, vill jag uppfatta som ett uttryck för en modern människa som inte vill underkasta sig naturvetenskapens förförande

förmåga att inbilla oss att vi behärskar verkligheten. Hon beskriver själv detta kapitel som "en personlig fantasi som kretsar kring kunskapens väsen, en epistemologisk lek om man så vill. Med poetisk licens rör jag mig, med förnuftets bristfälliga hjälp mellan medvetandenivåer, bokstavligen på djupa vatten" (s. 15).

Med sin bok placerar Stenius in sig i den efterkantianska filosofiska reflektionen kring talet om Gud, och om sanningens natur. Titeln "Sanningen är alltid större" har i den kristna idéhistorien sin motsvarighet i uttrycket "Gud är alltid större" (*Deus semper major*). En huvudpöäng ligger i tanken att vi människor aldrig skall inbilla oss att vi helt genomskådat verkligheten.

Det spännande med Stenius essä är hur tydligt hon gör upp med samtidens tro på våra möjligheter att fånga verkligheten i (det vetenskapliga) språket. Hennes ärende gäller i min tolkning våra bibliska traditioners tendens att glömma språkets verkliga natur. Vi halkar in i tanken att det vi har att säga avspeglar verkligheten så som den faktiskt en gång för alla är. Stenius essä får oss att se annorlunda. Verkligheten är alltid större. Det gäller för världen omkring oss, liksom det gäller vårt tal om Gud.

Västerländsk teologi har alltsedan Immanuel Kant (1724–1804) sökt sätt att skriva och tala om Gud som inte gör anspråk på kunskap i samma mening som naturvetenskapligt språk. Diskussionen ha gällt hur teologin kunde komma ifrån en parallell mellan religiöst språk och den framvuxna naturvetenskapens sätt att se på relationen mellan språk och verklighet, där "det som är" skall avspeglas i språket (ontologin).

Stenius har i den stora muntliga tolkningstraditionen inom judendomen funnit en lösning på det religiösa språkets svårighet i en av vetenskap färgad kultur. Hon missar delvis att också kristen teologi bearbetat samma

svårigheter, men tillför i stället något eget.

Styrkan i det ontologiska sättet att tala om Gud ligger i den underförstådda vissheten om att det handlar om ”den sanna verkligheten”. Svagheten blir uppenbar i en tid då talet om sann kunskap förutsätts underkasta sig den rationalitet som allt vetenskapligt utforskande av verkligheten följer. I mötet med vetenskapen har religiös gudstro för allt flera människor framstått som rena fantasier utan verklighetsförankring. Den spänningen mellan sanning och rena fantasier anar läsaren bakom Stenius essä.

Stenius finner att den moderna människans öde inte behöver vara att förkasta allt vad religiöst språk och religiös tro heter. Lösningen ligger i att acceptera att sanningen (verkligheten, Gud) alltid är större. Därför kan sanningen inte heller någonsin skrivas ned en gång för alla, för att sedan finnas till, språkligt tillgänglig i textform. En fortsatt pågående muntlig tolkningstradition som lever i sin samtid är det sätt på vilket en biblisk tradition kan bevaras utan att förstelnas i dogmatiska sanningar. Det tycks vara den djupaste insikten i boken. I kapitel 3, ”Vårt arv”, ser Stenius uttryckligen ett problem i det judiskt kristna teologiska arvet. “[P]roblemet är *att strävan att formulera sanningar/Sanningen* i form av dogmer och trossatser vittnar om ett behov att fånga in, greppa hela Mysteriet, i förnuftiga satser, som ur ett utifrånsperspektiv...” (s. 176).

Ett exempel på det som Stenius ser med hjälp av judiska ögon är ett kärleksbegrepp som för över gränsen mellan olika religioner. Hos Zornberg finner hon följande formuleringar: ”Guds barmhärtighet och kärlek, *chessed* som det gudsattributet heter på hebreiska, har något traumatiskt över sig eftersom det är oförutsägbart, irrationellt och inte har något med belöningar att göra. Det är inget man kan förtjäna, *chessed* är gratis kärlek: jag älskar dig därför att jag älskar dig.” För mig

för citatet tankarna till lundateologen Anders Nygren. Denne skrev för knappt hundra år sen, att ”Gud är kärleken, *agape*.” Och med *agape* avsåg han just en kärlek som är fullständigt omotiverad. Att förstå och ta till sig en sån tanke kräver inga dogmer. Det kan därför förena kristna och judar.

Stenius pläderar inte för att vi alla borde övergå till judendomen. Den syn som boken förmedlar bryter snarast ned behovet att dra gränser mellan skilda religiösa samfund och institutioner. Det som borde brytas ned är i stället ett allmänmänskligt behov av kontroll. Hon skriver: ”Jag tror att det är väldigt mänskligt att ty sig till ett dogmatiskt tänkande hellre än ett sökande, därför att det ger en känsla av kontroll över tillvaron... Men (den falska) känslan av kontroll riskerar att övergå i hybris” (s. 182). Det sista kapitlet andas en ekumenisk anda som sträcker sig över gränsen mellan judendom och kristendom. Språket får liv, inte genom att stå för en oomkullrunkelig sanning, utan genom att användas då vi genom det oupphörligt reflekterar över människolivets villkor.

Catarine Stenius långa essä hjälper oss att hålla fast vid ett *mem* som hotar att dö ut i dagens värld: vår förmåga att möta tillvaron med en ständig öppenhet. ■

TAGE KURTÉN

Prof. em. i teologisk etik med religionsfilosofi;
TD, KH